

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проаналізовано методика застосування особистісно орієнтованого навчання, висвітлено хід педагогічного експерименту і практично обґрунтовано ефективність досліджуваного підходу до вивчення рідної мови.

Ключові слова: *особистісно орієнтований підхід, методика навчання орфографії, педагогічний експеримент, інтерактивні методи навчання.*

This article is devoted to analyzing use of personality oriented studies, highlighting course of pedagogical experiment and theoretical explanation of effectiveness of examined approach to learning native language.

Key words: *personality oriented studies, methodology of orthography studying, pedagogical experiment, interactive methods of studies.*

Особистісно орієнтований підхід до вивчення української мови передбачає створення найоптимальніших умов для всебічного розвитку особистості учня, урахування індивідуальні особливості його характеру, потреби та інтереси, а також допомогу в самопізнанні, саморозвитку та самореалізації кожного школяра. У педагогічній літературі зазначається, що ідея розвитку цілісної особистості поступово стала домінантною і визначальною ознакою сучасної освіти [5, с. 185]. Зміст освіти в контексті особистісно орієнтованого навчання, базуючись на інноваційних розробках, спрямовано на всебічний розвиток особистості. Тому застосування аналізованого підходу до вивчення української мови, на нашу думку, є актуальним етапом розвитку системи освіти в сучасному суспільстві.

Метою нашого дослідження є перевірка ефективності застосування особистісно орієнтованого підходу до вивчення української мови шляхом педагогічного експерименту.

Дослідне навчання пов'язується з теоретичною розробкою лінгвометодичних засад оволодіння орфографією в середній школі на основі кількісного вираження взаємопов'язаних компонентів у навчальному процесі і різнобічному якісному аналізові їх [9, с. 5]. Організуючи педагогічний дослід із метою отримання нових фактів, лінгводидакти послуговуються спеціальною системою методів. Метод науково-педагогічного дослідження, за визначенням науковців, є шляхом вивчення й опанування складними психолого-педагогічними процесами формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання [6, с. 31].

Проведений нами педагогічний експеримент є методом комплексного характеру, оскільки базується на спільному використанні методів спостереження, бесіди, створення спеціальних ситуацій на всіх етапах його проведення.

Труднощі в оволодінні орфографією зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Більшість із них можна пояснити спадом пізнавальної активності школярів під час переходу з початкової до основної школи. Зважаючи на те, що саме на цей час припадає інтенсивне вивчення правописного матеріалу у школі, ми поставили за мету нашого педагогічного експерименту створення науково обґрунтованої методики навчання п'ятикласників орфографії в контексті особистісно орієнтованого підходу до вивчення української мови.

Гіпотеза нашого дослідження полягає в тому, що аналізований підхід буде

ефективним за умови:

а) нового структурування уроку (чітко визначеної мотивації, особистісно значущих завдань та рефлексії навчально-пізнавальної діяльності);

б) застосування активних форм творчої роботи;

в) використання осучасненої системи методів та прийомів організації навчання на уроці;

г) урахування психологічних особливостей формування мовної особистості.

За словами провідних лінгводидактів, у час демократичних перетворень у країні зростає роль комунікативної функції української мови. Здобуті в школі знання покликані стимулювати намагання людини опанувати культурою рідної мови – невід’ємним елементом загальнолюдської культури [8, с. 4]. Безперечно, правописна грамотність є основою мовної компетенції особистості, тому вивчення цього розділу мови у шкільному курсі посідає вагомe місце. Орфографічна грамотність визначає культуру усного (мовлення) та письмового спілкування. Тому ми прагнули довести п’ятикласникам важливість вивчення правопису та практичного вправлення за завданнями з тем, які пропонуються шкільною програмою, щоб виробити сталі та міцні орфографічні уміння і навички.

На підготовчому етапі педагогічного дослідження ми використовували різні методи, щоб діагностувати навчальну ситуацію. Основну увагу звертали на підготовку й проведення констатувального експерименту. Його метою було перевірити знання учнів із теми, сформованість практичних орфографічних умінь і навичок та вільного користування орфографічними правилами у своєму мовленні (як усному, так і писемному).

Для того, щоб з’ясувати рівень умінь та навичок учнів 5 класу із правопису та характер орфографічних помилок, ми провели традиційний урок у двох класах (5-Б – контрольний, 5-В – експериментальний), наприкінці якого було запропоновано школярам диктант. Використовували зв’язний текст обсягом 100 слів (норма для 5 класу – 90–100). Слід зауважити, що кількість учнів у контрольному та експериментальному класах, які брали участь у написанні робіт, була однаковою. При цьому успішність та навчальні можливості школярів також фактично рівні, що дає змогу стверджувати про більшу точність результатів педагогічного експерименту. Під час перевірки керувалися нормами оцінювання знань і вмінь учнів у 5 класі.

Результати проведеного діагностувального зрізу засвідчили, що учні недостатньо засвоїли орфографічні правила, припускаються помилок під час написання слів із ненаголошеними голосними, що не перевіряються наголосом; відчують труднощі в уживанні апострофа та написанні слів із подвоєнням букв на позначення подовжених м’яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків. Це спонукало нас до спроби розробити таку методику особистісно орієнтованого навчання орфографії, яка сприяла б усебічній реалізації його зв’язку з різними розділами української мови.

На початковому етапі роботи було проведено також контрольний зріз знань учнів 5-Б і 5-В класів у формі творчого завдання на вільну тему. Ми керувалися думкою дослідників про те, що найкраще орфографічна грамотність виявляється не під час виконання спеціальних завдань, спрямованих на дотримання якогось одного правила, а в роботах творчого характеру, де учні демонструють комплексні знання з орфографії.

Результати перевірки творчих робіт свідчать про те, що найбільше труднощів викликають в учнів самостійні висловлювання, грамотне формулювання власних думок. Аналізуючи помилки, яких школярі припустилися у своїх роботах, ми виокремили типові правописні недоліки:

1) неправильне написання слів унаслідок впливу діалектного середовища (напр., ствердіння [p’] та адекватна передача його на письмі: *расно* замість *рясно*);

- 2) уживання **я, ю, є** на місці **а, у, е** внаслідок пом'якшеної вимови шиплячих;
- 3) відсутність апострофа, зумовлена злитою вимовою відповідних звуків (напр., у словах *плем'я, розіб'є, під'їзд, об'їжджати*);
- 4) неточна передача ненаголошених голосних, зумовлена невмінням перевіряти ненаголошений звук (напр., *придставити* замість *представити*);
- 5) правописні помилки під впливом вимови (*пізьнього* замість *пізнього, Наддніпряньський* замість *Наддніпряньский, не боїця* замість *не боїться*);
- 6) неправильне написання слів із подвоєнням букв на позначення подовжених м'яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків (*раній, завданя, підземеля* замість *ранній, завдання, підземелля*);
- 7) неправильне написання слів, зумовлене інтерферентними впливами:
 - оглушення кінцевих приголосних (*ведміть* замість *ведмідь*);
 - поєднання означального займенника *самий* та індикативних, компаративних або суперлативних прикметників (*самий сильний, самий більший, сама найменша* замість *найсильніший, найбільший, найменша*);
 - заміна африкатів **дж, дз** на **ж, з** (*звонити, провожати* замість *дзвонити, проводжати*) і т. ін.

Щоб досягти необхідних результатів, у контексті нашого дослідження важливо було не просто „передати” учням знання чи змусити їх вивчити певні правила, а заволодіти їх увагою, зацікавити навчальним матеріалом та залучити кожного до співпраці на уроці шляхом використання інноваційних методів та прийомів відповідно до специфіки засвоєння навчального матеріалу, сприяючи таким чином чіткій мотивації учіння та розвитку мовної особистості кожного школяра. Свідченням байдужості до вивчення рідної мови було й порушення дисципліни на уроках, одноманітність та перевантаженість значно стомлювали п'ятикласників і розсіювали їхню увагу. Науковці стверджують, що особистісна спрямованість визначає гнучкість, динамічність, відкритість змісту і функціонально співвідносна з індивідуальними особливостями, нахилами і потребами особистості (особистісними детермінантами) [1, с. 58]. Тому ми працювали не лише над підготовкою теоретичної та методичної бази, а й над розробкою завдань відповідно до особливостей психологічного розвитку учнів.

Після кількох занять учням було запропоновано написати твір із метою перевірити динаміку розвитку їхньої орфографічної вправності. Цифрові дані констатувального зрізу, проведеного в контрольному й експериментальному класах шляхом написання робіт творчого характеру на матеріалі життєвого досвіду, відображено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. Результати констатувального зрізу

Класи	Кількість учнів, які писали роботи	Рівні навчальних досягнень			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
КК	24 (100 %)	25 %	39 %	22 %	14 %
ЕК	24 (100 %)	20 %	37 %	23 %	20 %

Результати творчих робіт свідчать про те, що рівень орфографічної грамотності учнів контрольного й експериментального класів у відсотковому співвідношенні майже однаковий. Таким чином, початкові умови навчання школярів за експериментальною й усталеною в шкільній практиці методикою розглядаються нами як ідентичні.

З'ясувавши особливості методики досліджуваного підходу та технологію уроку в цьому контексті, ми розробили систему завдань, що відповідають основним засадам особистісно орієнтованого навчання. Сучасні лінгводидакти (О. Біляєв, М. Вашуленко, М. Пентилюк, І. Хом'як, О. Караман та ін.) погоджуються з тим, що основною причиною правописних помилок є невміння учнів застосовувати на практиці здобуті знання, відсутність навичок самоконтролю, орфографічної пильності [4, с. 217]. Тому головними завданнями шкільного курсу вивчення правопису дослідники називають такі: ознайомлення учнів з основними орфографічними завданнями; формування на основі цих понять орфографічні вміння; вивчення правопису слів із орфограмами, що не перевіряються; формування потреби й уміння користуватися орфографічним словником; забезпечення необхідних умов для навчання орфографії [4, с. 217].

Зазначені цілі навчання у своєму дослідженні ми прагнули досягти, застосовуючи особистісно орієнтований підхід. У програмі для загальноосвітніх навчальних закладів зазначено: „Найбільш сприятливими для реалізації цього [особистісно орієнтованого. – К. Ц.] принципу є такі сфокусовані на учневі методи і форми роботи, як дискусія, рольова гра, групова робота, керовані дослідження, контракти, проекти, самостійні дослідження, самооцінювання тощо” [9, с. 11]. Практика їх використання свідчить про значний вплив не лише на перебіг навчально-виховного процесу, а й на підвищення результативності учіння п'ятикласників.

Застосовуючи експериментальну методику особистісно орієнтованого підходу на уроках рідної мови, ми намагалися досягти глибокого усвідомлення школярами основних теоретичних відомостей з орфографії, виробити в учнів практичні правописні вміння і навички та виховати прагнення до безперервного покращення орфографічної грамотності.

Обираючи особистісно орієнтований підхід до навчання мови, слід віддавати перевагу тим методам та прийомам, які активізують позитивні почуття учнів та актуалізують відчуття навчального успіху. Зазначений аспект, за словами вчених, „допомагає досягнути загальними зусиллями розумової радості, під час якої діти швидше і краще розуміють навчальний матеріал, ґрунтовніше запам'ятовують і довше пам'ятають, у них точнішим стає орієнтування на вимоги вчителя” [2, с. 77]. Це стосувалося й оновлення форми роботи з диктантами. Думається, що звернення до нестандартних диктантів, які розробляються сучасними методистами та учителями-практиками, сприятиме не лише зацікавленню учнів навчально-пізнавальним процесом, а й значно підвищить ефективність удосконалення орфографічної вправності школярів. У використуваних видах нестандартних диктантів, пропонує В. Майорчикова [3], ми вбачаємо оптимальне поєднання індивідуальної, групової та колективної взаємодії учнів, а також діалогічну співпрацю вчителя та дітей на уроці. Подібні завдання допомагають утвердити позицію школяра як співтворця навчальної діяльності, а також підвищують активність найбільш пасивних учнів.

Навчання орфографії ми пов'язували із розвитком зв'язного мовлення школярів. Зважаючи на схильність дітей до комунікативної діяльності, лінгводидакти радять „допомогти учням оволодіти навичками усного мовлення такою мірою, щоб вберегти їх від дискомфорту в будь-якій комунікативній ситуації, навчити правильно не лише розмовляти, але й думати „про себе”, міркувати, і на цій основі закласти підмурівок грамотному писемному мовленню, одним із виявів якого є орфографічна грамотність” [7, с. 32]. На розроблених нами уроках у контексті особистісно орієнтованого навчання ми залучали дітей до виконання письмових творчих завдань та усних розповідей (напр., „Уявіть себе...”), пов'язуючи їх із суб'єктивним досвідом школярів (ефективність цих форм роботи підвищується на тематичних уроках).

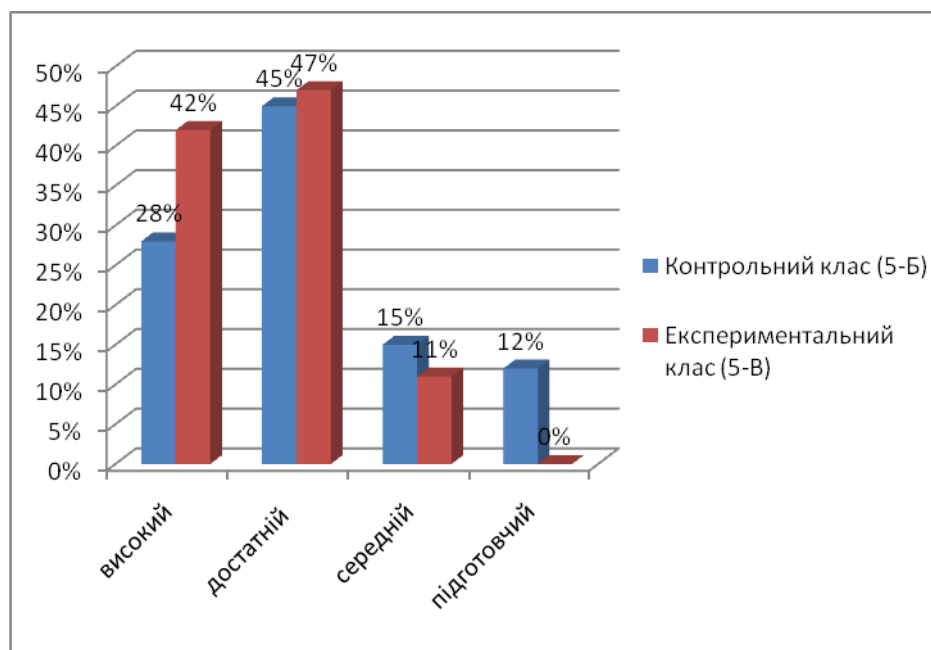
Серед нових форм роботи на уроці аналізований підхід передбачав використання інтерактивних методів („Коло ідей”, „Мікрофон”, „Мозковий штурм”, „Здивуй!”, „Свої приклади”, „Лінгвістична гра”, „Особливе завдання”, „Міркуймо разом”, „Незакінчені

речення”, „Акваріум”, „Піймай помилку” і т. ін.). Послідовне використання пропонувананих завдань під час вивчення правопису допомагало в активізації роботи учнів на уроці та підвищенні їхньої орфографічної грамотності, а також у розвитку комунікативних умінь школярів, оскільки вони передбачають не лише індивідуальну, а й групову і колективну роботу.

Для перевірки правописних умінь і навичок учнів ми розробили тестові завдання двох варіантів, відповідно диференціюючи їх за чотирма рівнями складності. Контрольна робота передбачала також розгорнуті питання з вивчених тем.

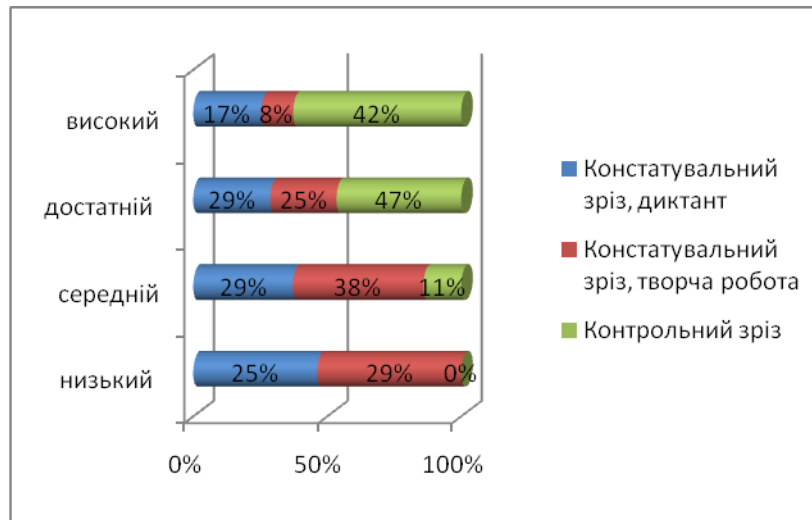
Результати експерименту засвідчують, що ефективність навчання вища в експериментальному 5-В класі, який працював за розробленою нами методикою. Порівняно із діагностувальними роботами, їхня орфографічна грамотність значно зросла. Використання особистісно орієнтованого підходу до навчання української мови зумовило нове відсоткове співвідношення рівнів навчальних досягнень учнів 5-В класу. Помітно, що ми не виявили низького рівня знань, проте значно побільшало учнів із оцінками високого рівня.

Для більшої наочності результати контрольного зрізу відображено на діаграмі 1.1.

Діаграма 1.1. Результати контрольного зрізу

Порівняно із констатувальним зрізом рівень навчальних досягнень учнів 5-В класу зазнав якісних і кількісних змін. Загальний рівень виконання підсумкової роботи (високий, достатній і середній показники) становить 100%, що свідчить про ефективність застосовуваної методики особистісно орієнтованого підходу до навчання орфографії. Помітно, що кількість учнів зі знаннями достатнього рівня зросла, а з оцінками середнього рівня – зменшилася. Особливо виразно це простежується на діаграмі 1.2.

Діаграма 1.2. Порівняння констатувальних і контрольного зрізів

На противагу цьому в контрольному класі загальний рівень успішності становить 88%, тобто на 12% нижче. Середній бал в експериментальних класах вищий, ніж у контрольних класах, на 1,1 (8,17 і 7,39 відповідно). Виразивши відношення здобутих результатів коефіцієнтом успішності K_y , отримаємо:

$$K_y = A_e / A_k = 8,17 / 7,39 = 1,1,$$

де A_e – середньоарифметичний бал в експериментальному класі, A_k – у контрольному.

Перевіривши ефективність особистісно орієнтованого підходу експериментально, вважаємо, що формування мовної особистості, зокрема орфографічної грамотності, буде успішним за умови:

- особистісної орієнтації в навчально-пізнавальному процесі;
- послідовного використання рекомендованої системи методів та прийомів на уроках рідної мови;
- застосування інноваційної технології навчання.

Результати підсумкового зрізу дають можливість стверджувати, що аналізований та експериментально апробований підхід до вивчення української мови має значні переваги над традиційним. Педагогічний експеримент засвідчив необхідність пропонованої методики для вироблення в учнів орфографічної компетенції. Досягнення проведеної роботи – послідовне становлення в п'ятикласників орфографічної грамотності, що є підґрунтям для подальшого формування їхньої мовної особистості.

Література:

1. Василенко О. Умови реалізації особистісно орієнтованого змісту загальної середньої освіти / О. Василенко // Освіта і управління. – 1999. – № 1. – С. 53–58.
2. Зубаль Н. Психологічні показники особистісно орієнтованого уроку / Н. Зубаль // Відкритий урок. – 2004. – № 21/24. – С. 77–79.
3. Майорчикова В. Інтегрований підхід у проведенні нестандартних навчальних диктантів / В. Майорчикова // УМЛШ. – 2007. – № 6. – С. 9–11.
4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіната ін.]; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
5. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : [навч. посіб.] / Н. Є. Мойсеюк. – 5-е вид., доп. і перероб. – К., 2009. – 656 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка : [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти] / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2000. – 544 с. – (Серія „Альма-матер”).

7. Хом'як І. М. ...І орфографічна грамотність / І. М. Хом'як // Рідна школа. – 1997. – № 11. – С. 30–32.
8. Хом'як І. М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі / І. М. Хом'як. – Рівне : ППФ „Волинські обереги”, 1998. – 228 с.
9. Хом'як І. М. Проблема формування орфографічних навичок в учнів середньої школи / І. М. Хом'як // Дивослово. – 1995. – № 7. – С. 20–24.